

Irmeli Halinen & Ritva Järvinen (toim.)

Tulevaisuuskasvatus – passi tulevaisuuteen

Opetushallitus

Lukijalle

On suuri ilo seurata sellaisen työn etenemistä ja syvenemistä, jota itse on saanut olla aikanaan ideomassa ja käynnistämässä. Tulevaisuuskasvatusta alettiin pohtia Helsingin opetusvirastossa 1990-luvun lopussa. Silloisella esimiehelläni, yleissivistävän koulutuksen linjan johtajalla Paula Sermilällä oli laaja-alaista näkemystä ja innostusta asiaan. Ja kun samaa innostusta löytyi Espoosta koulutussuunnittelija Seija Salmiselta ja Helsingin yliopiston Vantaan täydennyskoulutuslaitokselta, suunnittelija Eija Prossorilta sekä Helsingin ja Espoon kouluilta, työ alkoi hahmottua. Ajatuksiamme siivitti sekä Suomen korkeatasoinen tulevaisuudentutkimus sekä Eduskuntaan muodostettu tulevaisuusvaliokunta linjauksineen.

Vuonna 1999 oli päättymässä viisivuotinen projekti, jossa Helsinki, Espoo ja Vantaa olivat tehneet ympäristökasvatuksen alueella yhteistyötä Sotsin koulutoimen ja koulujen kanssa. Tuntui harmilliselta antaa yhteistyön sammuja, mutta toisaalta toimintaan kaivattiin uusia tuulia. Sotsin kanssa käynnistettiin neuvottelut siitä, että teemaksi otettaisiin tulevaisuuskasvatus ja verkostoon haettaisiin mukaan myös muita maita. Idea sytytti sielut Sotssakin ja vuoden 2000 alusta aloitettiin Tulevaisuuskasvatushanke. Se jatkui vuoden 2006 loppuun. Matkan varrella mukana oli kouluja myös Ruotsista ja Norjasta.

Tämä julkaisu kertoo tulevaisuuskasvatuksen kehittämistyöstä ja käytännön saavutuksista. Hankkeen aikana hahmottui käsitys tulevaisuuskasvatuksen luonteesta ja tavoitteista. Työ kytkeytyi tiiviisti 2000-luvun alkuvuosien opetussuunnitelmatyöhön. Kehiteltiin menetelmiä ja materiaaleja ja yhdessä oppien syvennettiin ymmärrystä tulevaisuusorientaation merkityksestä ihmisen oppimisessa ja kasvussa. Kehittämisotteelle oli ominaista yhteinen ihmetely ja ongelmien pohdinta, avoimuus monenlaisille ratkaisuille ja valmius kokemusten jakamiseen.

Kehittämistyössä koulujen rehtoreilla ja opettajilla oli avainrooli. Haluan nostaa esiin heistä muutaman, joiden paneutuminen on hankkeen onnistumisen kannalta ollut ensiarvoisen tärkeitä. Rehtorit Anneli Rautiainen ja Taru Räsänen Helsingistä, rehtori Martti Hellström Espoosta sekä rehtori Pekka Rokka Keravalta veivät työtä eteenpäin kukin omassa koulussaan ja sen lisäksi kantoivat suurta vastuuta koko hankkeen yhteisestä suunnittelusta ja käytännön järjestämisestä. Martti Hellström, Anneli Rautiainen sekä koulutussuunnittelija Seija Salminen laativat myös hankkeen loppuraportin, jonka pohjalta tämä julkaisu on toimitettu.

Työn onnistumiseen vaikutti mahdollisuus oppia asiantuntijoilta. Aivan erityinen merkitys oli kahdella henkilöllä. Toinen on englantilaisen Boltonin koulun apulaisrehtori Chris Roberts, joka työn alkaessa vahvasti innostusta kertoessaan oman koulunsa kokemuksista. Toinen on KT Anu Haapala, joka useampana vuonna väsymättä työskenteli ja jakoi ideoita kanssamme. Ajatuksia vaihdettiin myös muiden tutkijoiden ja Opetushallituksen sekä mukana olevien kaupunkien opetusvirastojen edustajien kanssa.

Opetushallitus tuki Tulevaisuuskasvatushanketta taloudellisesti ja työn edetessä hanke liittyi osaksi Opetushallituksen Koulutus tulevaisuuteen -kehittämistyötä. Sitä kautta syntyi yhteys OECD:n laajaan kansainväliseen hankkeeseen, *Schooling for Tomorrow*. Suomen Tulevaisuuskasvatushanke on tässäkin kontekstissa ainutlaatuisen, sillä kehittämistyön tärkein osa tapahtuu opettajien ja oppilaiden päivittäisessä kohtaamisessa ja oppilaille on työssä aktiivinen ja keskeinen rooli. Tulevaisuuden pohtiminen antaa oppilaille valmiutta kohdata erilaisia tulevaisuuksia ja rohkeutta tehdä hyvää tulevaisuutta rakentavia tekoja.

Lasta ja nuorta kannattaa katsoa ja kuulla tarkkaan, sillä hän kantaa tulevaisuutta itsessään.

Kasvatustyö on aina tulevaisuuden rakentamista ja opettajat tulevaisuuden tekijöitä. Tulevaisuuskasvatus auttaa syventämään tietoisuutta siitä, millaista tulevaisuutta yhdessä rakennetaan ja millaisia taitoja rakentamisessa tarvitaan. Vaikka tässä julkaisussa kerrotaan kuusivuotisesta hankkeesta, tekee mieli sanoa, että tulevaisuuskasvatus ei vaadi välttämättä suuria projekteja. Siinä tarvitaan

ennemminkin mielikuvitusta, luovuutta ja tietoista halua nostaa tulevaisuus oppilaiden käsiteltäväksi missä tahansa opetuksen ja koulutyön tilanteessa.

Kiitos kuuluu kaikille tämän tulevaisuuskasvatushankkeen ideoijille, tekijöille ja tukijoille. Heidän työnsä toivottavasti innostaa ja auttaa muita lähtemään mukaan tulevaisuuden rakennustalkoisiin.

Helsingissä 23.8.2007

Irneli Halinen
opetusneuvos
Opetushallitus

© Kirjoittajat ja Opetushallitus

Grafiikka Veera & Riika Alanko, 1994

Taitto Pirjo Nylund

ISBN 978-952-13-3434-4

Helsinki 2007

Sisällys

1	Tulevaisuuskasvatuksen kehittämisen tausta ja suuntaviivat	6
1.1	Tilaus tulevaisuuskasvatukselle	6
1.2	Valittu kehittämisote	7
1.3	Työn tavoitteet ja tulevaisuuskasvatuksen hahmo	9
2	Tulevaisuuskasvatuksen vaiheet ja toimintamuodot	12
3	Tulevaisuuskasvatuksen määrittelyä	17
3.1	Tulevaisuuskasvatuksen keskeisiä käsitteitä	17
3.2	Tulevaisuuskasvatuksen menetelmiä	20
3.3	Tulevaisuuskasvatus koulujen opetus-suunnitelmassa	26
4	Tulevaisuuskasvatus ja oppilaat	32
5	Hankkeen vaikuttavuuden arviointia	34
6	Kymmenen hyvää neuvoa	37

1 Tulevaisuuskasvatuksen kehittämisen tausta ja suuntaviivat

1.1 Tilaus tulevaisuuskasvatukselle

Viimeistään uuden vuosituhannen vaihteessa hyväksyttiin yleisesti, että maailma on siirtymässä uuteen kehitysvaiheeseen. Tästä vaiheesta käytetään eri nimiä. Puhutaan

- jälkiteollisesta vaiheesta
- informaatioyhteiskunnasta
- elämysyhteiskunnasta
- postfordismista
- postmodernismista.

Kaikki tuntuu muuttuvan, myös muutos. Ennakoitava, rauhallinen kehitys tulee vaikeammiksi ennustettavaksi. Trendien sijasta itse kehityskin muuttuu pyörteiseksi, turbulentiksi. Uusia ilmiöitä nousee ja sammuu kiihtyvällä vauhdilla. Kaikki vaikuttaa kaikkeen, ja vaikutussuhteet ovat mutkikkaita.

Muutoksella on suuri merkitys myös koulutyölle. Koulujen perustehtävä on aina ollut valmistaa lapsia ja nuoria tulevaisuuteen. Onnistuakseen tässä kasvattaja tarvitsee tietoa siitä maailmasta, jossa lapsi ja nuori tulee elämään ja toimimaan. Kasvattaja tarvitsee tietoa myös kasvatettavien yksilöllisistä kehityspyrkimyksistä. Mutta toisin kuin aikaisemmin, nyt käsityksemme siitä, millaisessa tulevaisuudessa lapset eläisivät, on muuttumassa yhä epävarmemmaksi. Yhdeksi tulevaisuuden taidoksi ymmärretäänkin taito sietää epävarmuutta ja kaaosta.

Eri tahoilla ihmiset pohtivat, millaisin taidoin uudenaikaisessa maailmassa selvitään ja menestyään? Millaisia taitoja tämän päivän oppilaille tulisi koulussa opettaa? Miten oppilaat nuo taidot parhaiten oppisivat?

Nämä kysymykset kiinnostivat myös helsinkiläisiä ja espoolaisia opetuksen ammattilaisia niin paljon, että vastausten löytämiseksi käynnistettiin erityinen tulevaisuuskasvatushanke vuonna 2000. Alussa hankkeeseen lähti mukaan kuusi suomalaista koulua Helsingistä ja Espoosta ja yhteistyökumppaneiksi venäläisiä kouluja Mustanmeren rannalta Sotsista. Heidän kanssaan oli aiemmin tehty hyvää yhteistyötä ympäristökasvatuksen tiimoilta. Yhteisty-

ön tuki ja ohjaus saatiin Helsingin, Espoon ja Sotsin opetusvirastoilta sekä TKK Dipolista, joka niin ikään oli viritämässä tulevaisuusorientaatioon perustuvaa koulutusta. Myöhemmin mukaan tuli lisää kouluja Helsingistä ja Espoosta, Keravalta sekä Ruotsista, Katrineholmin kaupungista.

Opetushallitus piti hanketta kiinnostavana sekä kansainvälisen yhteistyön että pedagogisen kehittämisen näkökulmasta ja osoitti hankkeelle kuntien hakemuksesta kansainvälisen toiminnan avustusta. Myös kunnat rahoittivat toimintaa omista budjeteistaan.

1.2 Tulevaisuuskasvatushankkeen kehittämisote

Tulevaisuuskasvatushanke syntyi etsimään vastauksia tulevaisuuden oppimisen ja kasvamisen kysymyksiin. Keskeistä oli pedagogiikan kehittäminen. Kehittämisotteeksi valittiin tutkiva oppiminen. Oppiminen ymmärrettiin yhteisten merkitysten rakentelutyöksi. Yhteisen, varsin väljän tavoitekehikon sisällä jokaisella koululla oli mahdollisuus osallistua kehittämistoimintaan koululle parhaiten sopivalla tavalla.

Hankkeelle asetettiin osallistujien keskuudesta maita ja kuntia yhdistävä ohjausryhmä. Siinä toimi sekä kuntien opetusvirastojen edustajia että rehtoreita, jotka kaikki tekivät aktiivista tulevaisuuskasvatuksen kehittämistyötä. Ryhmän tehtävänä oli huolehtia työn yhteisistä linjoista, toiminnan suunnittelusta ja ohjauksesta sekä monista käytännön asioista kuten seminaarijärjestelyistä, kokouskutsuista, muistioista, opintomatkojen järjestelyistä, kansainvälisestä yhteydenpidosta sekä raportoinnista kuntiin ja Opetushallitukselle. Ryhmän merkitys osoittautui hankkeen edetessä suureksi yhteisen suunnan varmistajana ja aktiviteettien turvaajana.

Valmista konseptia tulevaisuuspedagogiikasta ei ollut, vaan sellaista oli tarkoitus hahmotella yhdessä hankkeen aikana. Hankkeeseen lähtijöiltä ei edellytetty aikaisempaa tietoa tulevaisuuskasvatuksesta. Oppimisprosessi oli näin varsin tasa-arvoinen. Kehittäminen perustui alusta lähtien avoimeen ihmettelyyn ja yhteiseen oppimiseen, jota tapahtui yhtä aikaa kaikilla tasoilla. Oppijoita olivat yhtäläillä

niin opetusvirastojen hallintoväki, rehtorit, opettajat kuin oppilaatkin.

Tulevaisuustyöskentelyn ymmärrettiin edellyttävän koululta sekä aktiivisuutta että ennen kaikkea proaktiivisuutta. Koulu ei siis vain reagoi muutoksiin, vaan pyrkii tulevaisuutta ennakoiden edistämään hyviä asioita maailmassa niitä väyliä pitkin, joita sillä on käytettävissään.

Työskentely rakentui

- koulukohtaisesta toiminnasta
- opetusvirastojen välisestä yhteistyöstä
- hallinnon, tutkimuksen ja käytännön opetustyön tiiviistä yhteyksistä
- kokemusten ja ideoiden vaihdosta yhteisissä seminaareissa ja opintomatkoilla.

Tulevaisuuskasvatus haluttiin alusta lähtien tuoda osaksi kaikkien mukana olevien koulujen arkityötä. Kehittämistoiminta kytkettiin myös uuteen opetussuunnitelmaajatteluun, kun kansallisten opetussuunnitelman perusteiden laatimistyö eteni 2000-luvun alkuvuosina. Tulevaisuuskasvatuksen kehittämisestä tuli olennainen osa koulukohtaista opetussuunnitelmatyötä ja se vaikutti myös kuntien opetussuunnitelmalinjauksiin.

Hankkeen monikulttuurisuus – siis monenlaisten toimintakulttuurien kohtaaminen – oli alusta lähtien sekä haaste että voimavara. Yhtä tärkeitä oli hallinnon ja koulutyön sekä käytännön työn ja tutkimuksen välinen yhteys ja vuorovaikutus. Oppilaiden mukanaolo aktiivisina tulevaisuuden pohtijoina ja toiminnan ideoijina lisäsi työskentelyn luovuutta suuresti. Tärkeiksi tulevaisuuskasvatuksen kannalta osoittautuivatkin koulun ilmapiiri ja koulun oma tapa toimia. Tarvittiin avoimuutta, yhteisöllistä välittämistä, luottamusta oppilaisiin ja oppilaiden oikeuksien kunnioittamista.

Tulevaisuuskasvatuksen hanke jatkui moniäänisenä ja monimuotoisena vuoden 2006 loppuun. Hankkeen aikana syntyneet toimintatavat jäivät elämään koulujen toimintakulttuurissa varsinaisen hankkeen päättymisen jälkeenkin.

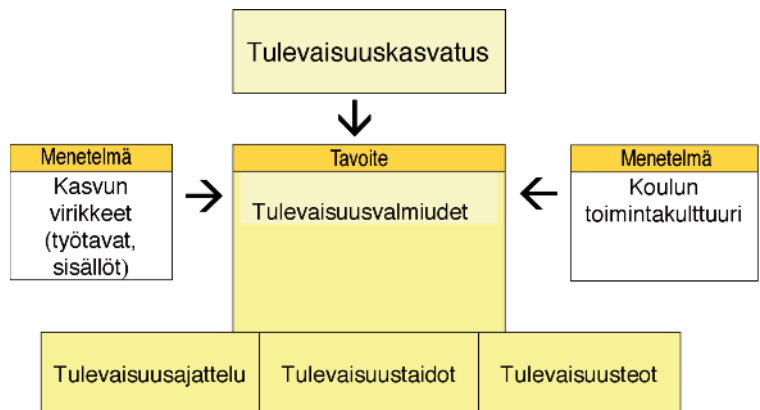
1.3 Työn tavoitteet ja tulevaisuuskasvatuksen hahmo

Työ alkoi miettimisellä. Mukana olevat halusivat selvittää itselleen ensinnäkin sen, mitä tulevaisuuskasvatuksella oikein tarkoitetaan ja mihin sillä pyritään. Toiseksi oli kirkastettava, millaisen toiminnan kautta tavoitteisiin voitaisiin päästä.

Tulevaisuuskasvatuksella ajateltiin vaikutettavan oppilaiden kehitykseen niin, että heissä vahvistuisivat valmiudet, joita tulevaisuuden yhteiskunta edellyttää. Näitä valmiuksia kutsuttiin tulevaisuusvalmiuksiksi. Hankkeen aikana havaittiin, että valmiuksia on ainakin kolmenlaisia:

- ajatteluun
- taitoihin
- tekoihin

liittyviä. Tulevaisuusvalmiuksien kehittymiseen tarvittiin kasvun virikkeitä. Piti siis löytää sellaisia työtapoja ja opetuksen sisältöalueita, joiden kautta valmiuksia voitaisiin parhaiten vahvistaa. Vähitellen vahvistui myös oivallus siitä, että koko koulun toimintakulttuuri on merkityksellinen. Se, miten koulussa toimitaan vaikuttaa vähintään yhtä paljon oppilaiden ajatteluun, asenteisiin ja tekoihin kuin varsinainen opetuskin.

KUVIO 1. Tulevaisuuskasvatuksen osatehtävät

Tulevaisuuskasvatuksen tavoitteet muotoiltiin heti hankkeen käynnistämävaiheessa ja ne osoittautuivat toimiviksi käytännön opetustyössä. Tavoitteenasettelun kaut-

ta otettiin kantaa siihen, mitkä ovat keskeisiä tulevaisuusvalmiuksia.

Oppilaiden kasvuun liittyvät tavoitteet

Tavoitteeksi asetettiin oppilaiden kasvun tukeminen siten, että

- 1) heidän tulevaisuusajattelunsa kehittyä
- 2) he osaavat pohtia maailmaa kokonaisuutena
- 3) he ymmärtävät tämän päivän ratkaisujen vaikuttavan tulevaisuuteen
- 4) luontoon, ympäristöön, inhimilliseen elämään ja yhteiskunnalliseen kehitykseen liittyvät arvot avautuvat heille
- 5) heidän vuorovaikutus-, yhteistyö- ja neuvottelutaitonsa kehittyvät
- 6) heidän valmiutensa käyttää tieto- ja viestintäteknikkaa yhteydenpidossa, tiedonhankinnassa, tiedonmuokkauksessa, tuottamisessa ja välittämisessä vahvistuvat
- 7) heitä kannustetaan osallistumiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen

Tavoitteista neljä ensimmäistä liittyy ennen muuta ajatteluun ja arvostuksiin, kaksi seuraavaa taitoihin ja viimeinen tekoihin. Hankkeen aikana oivallettiin, että joskus tarvitaan ajattelua ja tietoisiksi tulemista ennen kuin syntyy motivaatiota taitojen harjoitteluun tai vastuunottoa tekojen muodossa. Joskus taas teot tulevat ensin, niiden kautta syntyvät taidot ja vähitellen sitten oppilaan tietoisuus asiasta syvenee ja syntyy ymmärrystä, joka johtaa uusiin tekoihin. Aikuisen tulee olla hyvin herkkä havaitsemaan, mikä lähestymistapa kulloinkin on tarpeen. Hankkeen aikana erityisesti taitoihin liittyvät tavoitteet laajenivat ja saivat lisää painoarvoa.

Tulevaisuuskasvatustyöhön lähtevät virastot ja koulut halusivat kehittää myös omaa tulevaisuusajatteluaan, tulevaisuuden taitojaan ja tehdä konkreettisia tekoja tulevaisuuden hyväksi. Tästä syystä hanketyö haluttiin organisoida niin, että se mallinsi toimintatapa, joka olisi hyvä myös oppilaiden kanssa.

Hankkeen tavoitteet

Hankkeen alussa määriteltiin hankkeen toteuttamiseen liittyvät tavoitteet seuraavasti:

1 Tulevaisuuskasvatuksen kehittämisen tausta ja suuntaviivat

- 1) toiminta vahvistaa siihen osallistuvien yhteistyötä ja vuorovaikutusta
- 2) työ edistää tulevaisuusajattelua ja -kasvatusta kouluissa ja niiden opetussuunnitelmissa
- 3) työ vahvistaa kaikkien mukana olevien ja erityisesti oppilaiden osallistumista oman tulevaisuutensa rakentamiseen ja heidän kulttuurista ymmärrystään
- 4) toiminta tuottaa käytännön materiaalia tulevaisuuskasvatuksen tueksi ja opettajien täydennyskoulutukseen ja
- 5) hanke dokumentoidaan verkkoympäristöön ja kokemukset jaetaan avoimesti

Hankkeen toimintatapoja tarkasteltiin yhdessä, kun työ eteni ja pyrittiin korjaamaan sekä suuntaa että työskentelyn muotoja ja sisältöjä.

2 Tulevaisuuskasvatushankkeen vaiheet ja toimintamuodot

Tulevaisuuskasvatushanke rakentui vähitellen yhteisen oppimisen kautta. Se muodostui peräkkäisten ja osittain päällekkäistenkin syklien kautta, joiden aikana työskentely koko ajan syveni.

Hankkeen kahta ensimmäistä lukuvuotta eli vuosia 2000–2002 voi kuvailla organisaation ja verkoston rakentamiskuvauksiksi. Silloin työlle rakennettiin puitteet ja perusta. Organisaatio vakiintui. Tärkeäksi osoittautui se, että hankkeella oli vahva johtoryhmä, joka piti huolen työn suunnittelusta ja yhteisistä linjoista. Ryhmä muodostui hallinnon ja koulujen edustajista.

Hanketyöskentely käynnistyi Helsingissä Ala-Malmin koulussa (vuosiluokat 1–9), Katajanokan koulussa (vuosiluokat 1–6), Kulosaaren koulussa (vuosiluokat 1–6) ja Kallahden koulussa (vuosiluokat 1–9). Espoosta mukana olivat alusta lähtien Auroran koulu (vuosiluokat 1–6) ja Iivisniemen koulu (vuosiluokat 1–6). Sotsista hankkeessa olivat mukana koulut numero 136, 31, 19 ja 24 sekä Extra School Activities Center.

Toista vaihetta voisi kutsua kohtaamisten ja yhteisten seminaarien vaiheeksi. Yhtä tärkeätä kuin selkeä johto oli se, että kaikki mukana olevat kokoontuivat säännöllisesti ja kamaan kokemuksia ja pohtimaan ratkaisuja. Opettajien palaute ja toiveet veivät suunnittelua eteenpäin. Kansainvälinen yhteistyö oli haasteellista. Hankkeen alkuaikoina erityisesti Sotsin koulujen puutteelliset tietotekniset yhteydenpitomahdollisuudet vaikeuttivat kokemusten vaihtoa. Henkilökohtainen kohtaaminen seminaareissa vahvisti keskinäistä luottamusta ja lisäsi kykyä ymmärtää eri maiden kouluille tyypillisiä toimintatapoja, arvoja ja terminologiaa. Yhteisiä seminaareja oli vuosittain vähintään kaksi ja niiden lisäksi vierailtiin kouluissa tai kokoonnuttiin pienemmissä ryhmissä.

“Tapaamiset, matkat ja seminaarit tutustuttivat muiden koulujen henkilöstöön, joiden kanssa oli helppo vaihtaa ideoita ja kuulumisia muissakin yhteyksissä.” (opettaja)

Kolmas vaihe toi mukanaan uusia osallistujia ja toiminnan rikkautta. Hankekoulujen määrä kasvoi vuosien var-

rella. Keväällä 2001 mukaan saatiin Kurkelan koulu (vuosiluokat 1–6) Keravalta. Hankekoulujen lukumäärä kasvoi kymmeneen, kun Kallahden koulu irtautui hankkeesta, ja mukaan hankkeeseen tulivat vuonna 2002 Käpylän koulu (vuosiluokat 1–6) Helsingistä ja vuonna 2004 Aarnivalkean (vuosiluokat 1–6) ja Ruusutorpan (vuosiluokat 1–9) koulut Espoosta. Hankkeen loppuvaiheessa tarkoituksena oli saada vielä mukaan lähipäiväkodit ja yhtenäisen peruskoulun polku vuosiluokkineen 7–9. Mukaan ilmoitautuivat Helsingistä Kulosaaren Yhteiskoulu (vuosiluokat 7–9), Käpylän yläaste (vuosiluokat 7–9) ja Koskelan koulu (vuosiluokat 1–4) sekä Keravalta Kurkelasta päiväkoti ja Kalevan koulu (vuosiluokat 1–9) vuonna 2005. Hankkeen päättyessä mukana oli yhteensä 15 koulua ja päiväkotiä. Ruotsin Katrineholmista hankkeeseen liittyivät Talla skola, Flodafors skola ja Flen skola. Hankkeen alussa Smithills School Boltonista oli mukana vuosina 2000–2004 sekä Norjasta Matresta Matre skole vuosina 2004–2006.

Tärkeitä olivat erityisesti sellaiset tapahtumat, jotka yhdistivät kouluja toisiinsa. Esimerkiksi kaikki hankkeeseen kuuluneet koulut Suomessa ja ulkomailla istuttivat vuonna 2002 yhtäaikaa pihalleen tulevaisuuden pihlajan.

”Venäläisten opettajien vierailu oli virkistävää.” (opettaja)

”Tärkeintä on vuorovaikutus ja kokemusten vaihto osallistuvien ihmisten kesken.” (opettaja)

”Verkostoituminen koulujen kesken toimi myös pitkällä aikavälillä.” (rehtori)

Neljättä sykliä voisi kutsua yhteisen oppimisen syvenemisen ja menetelmien kehittämisen vaiheeksi. Hankkeella oli onni saada tuekseen hyviä asiantuntijoita sekä Suomesta että muista maista. Työn käynnistämiseen antoi merkittävän sysäyksen apulaisrehtori Chris Roberts Boltonista, Englannista. Boltonin koulussa oli kehitetty tulevaisuuskasvatuksen menetelmiä ja Boltonin ideat työstettiin hankkeessa omaan toimintakulttuuriin sopiviksi. Toinen tärkeä tuki ja työn syventäjä koko hankkeen ajan oli KT Anu Haapala, joka oli väitellyt Joensuun yliopistossa tulevaisuuskasvatuksesta. Hän opasti rehtoreita ja opettajia tulevaisuustutkimuksen ja kasvatuksen menetelmien hallintaan. Myös Opetushallituksen ja Tulevaisuuden tutkimuskeskuksen asiantuntijat toivat uusia virikkeitä. Suomalaiset osallistujat syvensivät oppimistaan opintomatkoilla Boltoniin, Sotsiin ja Katrineholmiin ja näiden kau-

punkkien edustajat puolestaan vierailuilla suomalaisiin kouluihin. Käytännön työhön tutustuminen oli todella tärkeätä, niin suomalaiskoulujen kesken kuin eri maidenkin välillä. Ideoita lainattiin toisilta kouluilta ja sovitettiin ne oman kouluun. Jokainen koulu löysi vähitellen omat toimintatapansa.

”Parasta hankkeessa oli koulutus seminaareissa. Se oli lähes aina korkeatasoista ja mielenkiintoista.” (opettaja)

”Tämä puoli oli hyvin järjestetty seminaareissa, joista sai aina eväitä koululle päin. Käytimme myös Englannista hankittua materiaalia.” (opettaja)

Viidettä vaihetta voi luonnehtia opetussuunnitelmatyön ajaksi. Tulevaisuuskasvatustyö vakiintui vahvaksi osaksi koulutyötä. Kansalliset opetussuunnitelman perusteet uudistettiin Suomessa 2000-luvun alkuvuosina. Perusopetuksen uudet perusteet valmistuivat vuonna 2004. Niiden pohjalta kuntien ja koulujen tuli laatia paikallinen opetussuunnitelma. Perusteisiin sisältyi ensimmäistä kertaa velvoite toteuttaa seitsemän annettua aihekokonaisuutta, jotka tuli sisällyttää eri oppiaineiden opetukseen sekä koulun muuhun toimintaan. Tulevaisuuskasvatushankkeessa mukana olleet koulut liittyivät kehittämistyön koulukohtaisen opetussuunnitelman laatimiseen ja miettivät, oliko tulevaisuuskasvatuskin tällainen aihekokonaisuus. Syntyi idea siitä, että tulevaisuuskasvatus voisikin olla luonteva eri aihekokonaisuuksia yhdistävä näkökulma, eräänlainen ”kaikkien aihekokonaisuuksien äiti”. Hankkeen seminaareissa vierailleet Opetushallituksen edustajat pitivät tulevaisuuskasvatusta tärkeänä ja veivät tulevaisuuskasvatuksen linjauksia osaksi valmistumassa olevia perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelman perusteita. Myös kuntien opetussuunnitelmalinjauksissa tulevaisuuskasvatuksen merkitys ilmaistiin selvästi. Opetussuunnitelmatyö tuki tulevaisuuspedagogiikan jäsentymistä erityisesti hankkeen viimeisinä toimintavuosina 2004–2006.

”Opetussuunnitelma sisältää tulevaisuusnäkökulmaa riittävästi, mutta hanke on antanut lihaa luitten päälle ja konkretisoitunut mukavasti mahdollisuuksia toteuttaa opetussuunnitelman abstrakteja ajatuksia.” (opettaja)

”Opetussuunnitelman aihekokonaisuudet ja koko opetussuunnitelma-ajattelu aukeni tulevaisuusnäkökulmasta.” (opettaja)

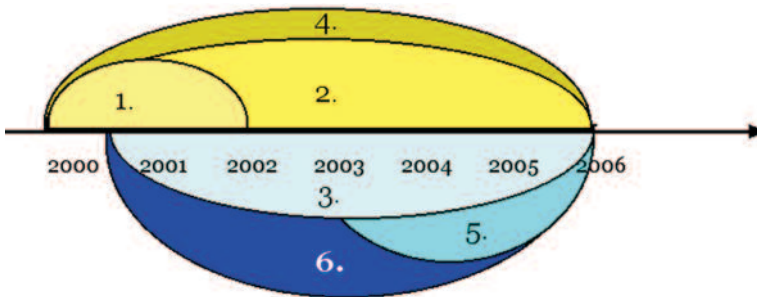
Kuudes sykli liittyy ideoiden levittämiseen varsinaisen hanketyön ulkopuolelle. Prosessimaisessa kehittämisotteessa ideoiden levittäminen alkaa jo varhaisessa vaiheessa. Tulevaisuuskasvatushankkeessa tämä diffuusioksi kutsuttu prosessi suuntautui sekä kunkin koulun sisälle että ulospäin monien yhteistyötahojen suuntaan. Tulevaisuus työ alkoi vakiintua osaksi koulujen toimintakulttuuria. Hankekoulut järjestivät vuosittain tulevaisuuteen liittyviä teemapäiviä, joihin sai osallistua vierailijoita toisilta tulevaisuuskouluilta tai miltä tahansa koululta. Kertyneitä kokemuksia ja ideoita saatiin esitellä myös muiden toimijoiden järjestämässä seminaareissa, esimerkiksi Opetushallituksen tilaisuuksissa ja yhteisessä seminaarissa Tulevaisuuskasvatusseuran kanssa. Vaikuttaminen kansallisiin opetussuunnitelman perusteisiin tuntui erityisen tärkeältä. Levittämistyön kannalta toinen keskeinen saavutus liittyy oppimateriaaleihin. Tulevaisuuskasvatukseen soveltuvan oppimateriaalin kehittäminen oli alusta asti hankkeen pää tavoitteita. Vuonna 2004 hankkeen keskeisistä henkilöistä muodostunut työryhmä ryhtyi valmistelemaan tulevaisuuskasvatuksen oppimateriaalikansiota yhteistyössä suuren oppikirjakustantajan kanssa. Hankekouluilla oli mahdollisuus koekäyttää aineistoa ja osallistua sen kehittämiseen.

”Kun opettaja on ymmärtänyt tulevaisuusajattelun se heijastuu opettajan työssä kokonaisvaltaisesti ja monin eri tavoin.”
(opettaja)

Yksi hankkeelle asetetuista tavoitteista oli *työn dokumentoiminen*. Tätä varten perustettiin hankkeen omat verkkosivut. Käytännön päivivitystyö oli 2000-luvun alun ratkaisuilla hankalaa ja kallista. Keskitettyä dokumentointia harjoitettiin 2000–2002 ja verkkosivut ovat edelleen löydettävissä osoitteella www.futures2002.fi. Vuodesta 2003 dokumentointi siirtyi suurelta osin koulujen omille verkkosivuille. Kuvia, esitteitä, video- ja dvd-tallenteita sekä muuta esittelyaineistoa tuotettiin näyttelyihin seminaarien yhteydessä ja koulujen omiin tapahtumiin ja julkaisuihin. Opetushallitus tuki hanketta kansainvälisen toiminnan valtionavustuksilla ja tähän liittyen laadittiin vuotuinen hankekuvaus ja hankkeen päättyessä kokonaisraportti. Koulut ovat sen lisäksi kuntiensä käytänteiden mukaisesti laatineet väliraportteja, toimintasuunnitelmia ja merkinneet keskeisiä toimintoja omiin lukuvuosisuunnitelmiinsa.

Lisäksi hanketta on esitelty lehtiartikkeleissa, muissa julkaisuissa, erilaisissa seminaareissa ja radiohaastattelussa. Hankkeesta on valmistunut Joensuun yliopistosta vuonna 2002 Satu-Mari Åkerlundin opinnäytetyö ”Tulevaisuuskasvatusprojekti oppilaiden kokemana”.

KUVIO 2. Tulevaisuuskasvatuksen rakentuminen syklien kautta

3 Tulevaisuuskasvatuksen määrittelyä

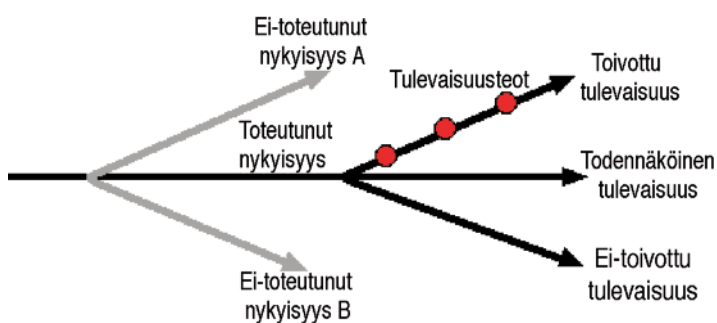
Tulevaisuuskasvatushankkeessa opittiin ymmärtämään paremmin tulevaisuuskasvatuksen luonnetta ja määrittelemään sen ulottuvuuksia. Samalla kehitettiin menetelmiä tulevaisuusvalmiuksien vahvistamiseen. Ymmärrys kasvoi menetelmien kehittelyn kautta ja menetelmät kehittyivät, kun ymmärrys syveni.

3.1 Tulevaisuuskasvatuksen keskeisiä käsitteitä

Hankkeen aikana *käsitys tulevaisuuskasvatuksesta* kiteytyi ja sai konkreettisen hahmon. Sitä on kuvattu luvussa 1.3.

Keskeisimpiä tulevaisuuskasvatuksen käsitteitä ovat *erilaiset tulevaisuudet*: *toivottu*, *todennäköinen* ja *uhkaava* tulevaisuus.

Tulevaisuusvalmiudet määritellään suhteessa erilaisiin tulevaisuuksiin. Tulevaisuuskasvatuksen tehtävänä on lisätä oppilaiden valmiutta ymmärtää menneisyyttä ja pohdita tulevaisuutta, valmiutta kohdata millainen tulevaisuus tahansa ja samalla valmiutta vaikuttaa nykyhetkessä tehtävien valintojen ja toimintojen eli tulevaisuustekojen avulla tulevaisuuden muodostumiseen.

KUVIO 3. Erilaiset tulevaisuudet -käsitteen jäsentelyä

Erilaisten tulevaisuuksien pohdinta on oppilaille haasteellinen sekä mielikuvitusta että tietoja vaativa tehtävä. Pohdinta kehittää vähitellen tulevaisuusajattelua. Siihen

sisältyy myös

- aikatajun vahvistaminen
- sukupolvien ketjun kunnioittaminen
- kulttuurisen ymmärryksen lisääminen
- arvoajattelu.

Lähtökohtana on jokaisen elämän arvo.

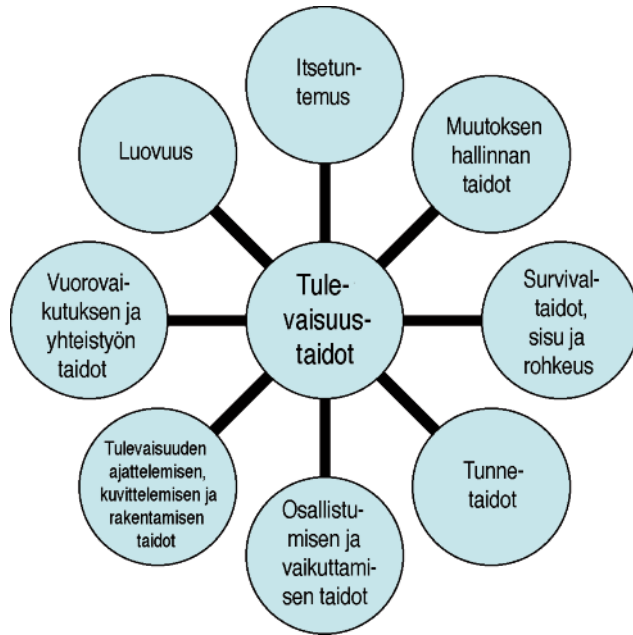
Tulevaisuuden pohdinta on paljolti samanlaista kuin historian opiskelu. Molempia tarvitaan. Suunta vain on toinen. Historiassa tullaan menneisyydestä nykyisyyteen ja tarkastellaan olemassa olevaa menneisyyden avulla. Tulevaisuuskasvatuksessa mietintä suuntautuu tulevaan ja sieltä käsin pohditaan, mitä nykyhetkessä on tärkeää ja mitä pitäisi tehdä, jotta tulevaisuus olisi hyvä. Tulevaisuuskasvatus on siis vähän kuin historiaa nurin perin. Jos historiassa pyritään ymmärtämään, kuinka nykyisyys rakentuu menneisyyden ratkaisuille, niin tulevaisuuskasvatus puolestaan auttaa ymmärtämään, että voimme rakentaa tämän päivän ratkaisulla tulevaisuutta. Tulevaisuus ei ole kohtalo. Tulevaisuutta ei ennusteta, sitä tehdään.

Tulevaisuusajattelu ei tulevaisuuskasvatuksessa ole siis vain tulevaisuuden fantasiointia – sitäkin tosin tarvitaan – vaan se on ennen muuta tulevaisuustekojen ja seurausten pohdintaa ja tulevaisuustekopolkujen rakentelua.

Tulevaisuustaidot ovat sellaisia tietoja ja taitoja, jotka auttavat selviytymään muuttuvassa maailmassa ja kohtaamaan erilaisia tulevaisuuden vaihtoehtoja.

Tulevaisuustaidoiksi hankkeessa tunnistettiin erityisesti seuraavat taidot:

KUVIO 4. Tulevaisuustaitojen jäsentelyä

Tulevaisuusteot ovat tekoja, joilla rakennetaan toivottua tulevaisuutta. Kaikki tekomme vaikuttavat tulevaisuuteen, ja ovat siinä mielessä tulevaisuustekoja. Hankkeessa tulevaisuusteko määriteltiin tarkoitukselliseksi ja eettiseen pohdintaan perustuvaksi teoksi.

Tulevaisuuskasvatuksen didaktiset periaatteet

Tulevaisuuskasvatusta voidaan kuvailla myös määrittelemällä siihen sopivia didaktisia periaatteita. Hankkeessa tällaisiksi tärkeitä periaatteita olivat:

- aidon toiminnallisuuden periaate
- vaikuttamisen periaate
- ongelmien ratkaisemisen periaate eli ei ole yhtä oikeaa vastausta
- lapsenkokoisuuden periaate eli lasten harteille ei pidä sysätä aikuisten ongelmia
- myönteinen asenne, positiivisuus
- eri oppiaineiden eheyttämisen periaate
- luovuuden periaate
- tieto- ja viestintätekniiikan mukaan kytkemisen periaate
- yhdessä tekemisen periaate

3.2 Tulevaisuuskasvatuksen menetelmiä

Tulevaisuuskasvatuksen menetelmät voidaan jakaa kahden ryhmään. Toisaalta on kysymys opetuksessa käytettävistä työtapoista ja toisaalta koulun toimintakulttuurin piirteistä.

Koulun toimintakulttuurissa tulevaisuusvalmiuksia edistäviä käytänteitä ovat muun muassa opintoihin ja toimintaan liittyvät aidot valinnanmahdollisuudet ja aidot osallistumisjärjestelmät kuten oppilaskunta tai oppilasparlamentti ja koulukokous. Tarvitaan myös mahdollisuuksia oikeisiin tulevaisuustekoihin. Näitä voi tehdä esimerkiksi koulun omaan ympäristöohjelmaan liittyen kuten Roska päivässä -kampanja, ympäristöagentit, koulun ympäristöraati jne. Koulun opetusohjelmaan voi sisältyä tulevaisuuskasvatustunteja ja koulun yhteiset tilaisuudet voivat edistää tulevaisuuskasvatuksen tavoitteita.

Seuraavassa esitellään joitakin hankkeessa kehitettyjä ja koulun toimintakulttuuria muovaavia ratkaisuja opettajien kirjoittamien esimerkkien avulla.

* Erillinen tulevaisuuskasvatustunti (oppiaine)

”Minulla oli onni opettaa viides- ja kuudesluokkalaisilleni tulevaisuuskasvatusta erillisenä oppiaineena. Meillä oli ”Futures-tunti” kerran viikossa.

Sysäyksen tulevaisuuskasvatukseen saimme arkkitehtuurikoulu Arkin työpajassa, jossa oppilaat valmistivat ryhmätöinä kierrätysmateriaaleista tulevaisuuden kaupungin vaihtoehtoisesti maan päälle, maan alle, avaruuteen tai veden päälle. Myöhemmin kaupungit videoitiin ja oppilaat esittelivät ne englanniksi.

Luokkatyöskentely tapahtui sekä kirjallisesti että konkreettisen toiminnan avulla. Seuraavassa muutamia hajapointintoja käsittelemistämme asiakokonaisuuksista.

Liikkeelle lähdimme aikajanakäsitteestä, jota oppilaat sovelsivat omaan elämäänsä. Tulevaisuuskäsitettä he tarkastelivat tulevaisuusrattaan (Consequence Wheel) avulla. He suorittivat mielikuviutusmatkan 50 vuoden päähän ja kirjoittivat muun muassa lastenlapsilleen kirjeen. Aikaisempien sukupolvien kokemuksiin he tutustuivat muun muassa haastatteleamalla vanhempiaan ja isovanhempiaan.

Kestävä kehitys kulki punaisena lankana koko tulevaisuuskasvatusprojektin. Oppilailla oli runsaasti suunnittelehtavia. Näistä mainittakoon kestävän kehityksen luokahuone, johon myös vanhemmat osallistuivat. He suunnittelivat myös tulevaisuuden huonekaluja, kulkuneuvoja ja asuntoja. Monet heidän ratkaisuisistaan olivat idearikkaita ja riemastuttavia.

Käsitettä muutos pohjustimme ensin aivoriivessä, minä jälkeen jokainen tarkasteli muutoksia oman elämänsä, kotikuntansa, maansa ja maailman tasolla. Lopulta oppilaat määrittelivät yhdessä muutosten jaon hyviin ja huonoihin. He myös valitsivat yhdessä tulevaisuutta koskevat ”Top Ten”-kysymykset viidenkymmenen yksilöä ja yhteisöjä koskevien kysymysten joukosta.

Viimeisenä lukuvuonna käsitelimme laajempia aihekokonaisuuksia, joista mainittakoon muun muassa eri energiavaihtoehdot, kasvihuoneilmiö ja maapallon vesitalanne. Näillä tunneilla pohdimme myös omia positiivisia ratkaisumallemme, jotka heijastuvat meitä seuraavien sukupolvien elämään. ”

* Koulukokous

”Koko koulun koulukokouksiin osallistuvat kaikki koulun oppilaat ja aikuiset. Kokouksissa käsitellään yhteisiä asioita ja ratkotaan ongelmia. Jokainen luokka valmistaa omat esityksensä jotka kerrotaan kokouksessa. Yhteisen keskustelun lopuksi päädytään kaikkia sitoviin päätöksiin. Näin haluamme kasvattaa oppilaistamme tulevaisuuden vaikuttajia ja päätöksentekijöitä.”

* Oma ympäristöohjelma

”Asetimme vuonna 2002 tavoitteeksi tulevaisuuskasvatuksen yhdistämisen ympäristökasvatusohjelmaan. Valitsimme koululle ympäristöryhmän, jossa oli jäsenenä opettajia, oppilaita ja koulun muuta henkilöstöä. Laadimme tavoitteet koulukohtaiselle ympäristöohjelmalle, jonka toteuttamiseen osallistuu koko henkilöstö. Ympäristökasvatuksen retkien sisällöt kirjattiin vuosiluokille 5–9. Retkipäiviksi kouluun jääville oppilaille suunniteltiin kulttuuripainotteinen ohjelma, jossa on ollut tehtäviä kuvataiteesta, elokuvasta, musiikista tai mediakasvatuksen aihepiiristä tavoitteena tulevaisuusajattelun kehittäminen. Opetusmenetelmien kehittämistyö on prosessi. Käsitöissä on käytetty

kierrätysmateriaaleja ja kunnostettu muun muassa tuoleja. Kuvataiteen tunneilla on rakenneltu pienoismalleja esimerkiksi tulevaisuuden tuoleista ja silloista.”

”Opetusmenetelmien kehittämisen tuloksena Ala-Malmin peruskoulussa on syntynyt ympäristöagenttitoiminta. Agenttien työtä on tehostettu varaamalla kerhotunteja opetukseen. Koulun ympäristökasvatusohjelma velvoittaa meitä pitämään hyvää huolta omasta koulusta, koulupihasta ja koulun lähiympäristöstä. Olemme sitoutuneet säästämään luontoa ja elämää myös tuleville sukupolville. Koulumme ympäristöagentit ovat kestävän tulevaisuuden puolesta esimerkillisesti toimiva joukko. Syyskuussa 2004 koulumme ympäristökasvatustyö palkittiin ympäristösertifikaatilla ensimmäisenä peruskouluna Suomessa. Saimme myös YTV:n Luonnonvarojen säästäjä -palkinnon.”

Tulevaisuuskasvatuksessa voidaan kasvun virikkeenä käyttää hyvin monenlaisia työtapoja. Olennaista on, että opettaja tietoisesti pohtii, mihin tavoitteisiin työtapavalinnoilla pyritään ja mitä tulevaisuusvalmiuksia valitut työtavat vahvistavat.

3 Tulevaisuuskasvatuksen määrittelyä

TAULUKKO. Tulevaisuuskasvatukseen erityisen sopivia työtapoja ovat esimerkiksi seuraavat

Aikajanat: menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus	Draama ja roolileikit	Entä jos -tehtävät
Elokuva virikkeenä (Näkymätön Elina)	Elämänpeli	Heikot signaalit ja niiden tunnistaminen
Itsetuntoa vahvistavat tehtävät (esim. Lions Quest)	Keksimistehtävät	Kirje itselle tulevaisuuteen
Kysymyksiä tulevaisuuden tai menneisyyden ihmisille	Käsittekartat	Mielipidekirjoitukset
Oman perheen historia	Rakentelutehtävät	Tulevaisuuden uutislähetys
Sadut ja tarinat	Survival-rata	Tulevaisuuden tilojen suunnittelu (installaatiot)
Teemajulistheet	Tulevaisuuden kuvat -kirjoitustehtävät	Tulevaisuuden koneet
Minä isona -projekti tulevaisuus (video, haastattelu, näytelmä)	Skenaariotyöskentely Tulevaisuushuoneet (mahdollinen, toivottu, uhkaava)	Tulevaisuuden muoti Tulevaisuusnäkökulma saduissa
Tulevaisuuskasvatus oppiaineena	Tulevaisuuspassi	Tulevaisuuspihlajan istuttaminen
Tulevaisuuspolku	Tulevaisuuspäivä	Tulevaisuusratas
Tunnevärijäys	Yhteiset tulevaisuusteot	

Opettajat kuvaavat käyttämiään työtapoja innostuneesti. Seuraavat esimerkit ovat opettajien kirjoituksista.

Elokuva virikkeenä

”Keväällä 2005 kokoonnuimme Kalevan koulun saliin katsomaan elokuvaa Näkymätön Elina. Kun liki viisisataa oppilasta oli samassa salissa, niin elokuvan vaikuttavuus oli käsin kosketeltava. Oma luokkani kävi keskustelua ja paluumatkalla elokuvan annista ja pohti sitä, miten elokuva mahdollisesti jatkuisi.”

Elämänpeli

”Elämänpeli on Kulosaaren ala-asteella Tulevaisuusprojektin aikana kehitetty ja testattu simulaatio, jossa vuosiluokkien 5–6 oppilailla on mahdollisuus kokeilla elämän valintojen tekemistä käytännössä. Järjestävä luokka rakentaa

yhteiskunnan, jossa pelaavien luokkien oppilaat seikkailevat Elämäkortti kädessään yhden elämän ajan. Mahdollista on

- opiskella
- mennä naimisiin
- tehdä töitä
- hankkia lapsia
- ostaa
- matkustella.

Myös huonojen valintojen tekeminen on mahdollista: alkoholin ja tupakan ostaminen saattaa johdattaa leikkijän huumeiden pariin ja sitä kautta sairaalaan tai jopa ennenaikaiseen kuolemaan. Leikkiraha toimii pelissä vaihdon välineenä: se avaa leikkijälle mahdollisuuksia kun taas sen puute estää joitain unelmia toteutumasta. Sattumallakin on sormensa pelissä niin kuin oikeassa elämässä – se voi tuoda tullessaan leikkijöille rahaa, sairautta, hyviä työtilaisuuksia jne. Oppilaat astuvat elämän simulaatioon kourassaan ”lapsilisä” ja tyhjä Elämäkortti. Ajan loppuessa he vievät mukanaan vain Elämäkorttinsa, johon on tullut erilaisia merkintöjä eletystä elämästä.

Simulaation avulla oppilaat tutustuvat yhteiskunnan tarjoamiin mahdollisuuksiin ja tutustuvat muun muassa suomalaiseen koulutusjärjestelmään, joka on pelissä rakennettu nykyisen koulutusjärjestelmän mukaiseksi. Oppilaat saavat kokemuksen siitä, miten paljon omaan elämään on mahdollista vaikuttaa omilla valinnoillaan. Pelissä ei ole voittajia eikä häviäjiä, niin kuin ei oikeassa elämässäkään, mutta simulaatio tarjoaa oppilaille mahdollisuuden ottaa tuntumaa siihen, mitä on tulossa ja testata oman elämänfilosofiansa vaikutuksia käytännössä. Se, millaiseksi pelaajan elämä simulaatiossa muodostuu, riippuu pääasiallisesti siitä, mitä mahdollisuuksia hän päättää käyttää hyväkseen sekä jonkin verran hänen taidoistaan ja siihen tarvitaan himpun verran myös sosiaalisia taitoja, jos haluaa esimerkiksi naimisiin.

Elämänpeli on ollut suosittu oppilaiden keskuudessa niissä monissa kouluissa, joissa se on Tulevaisuusprojektin aikana ollut lainassa ja joissa pelin ideaa on kokeiltu. Se on antanut kimmokkeen elämän perusasioiden pohtimiselle koulussa ja tarjonnut sellaista hiljaista tietoa elämästä, jota pelkän opetuksen ja keskustelun avulla ei ole mahdollista tarjota.”

Kirje itselle tulevaisuuteen

”Kirje itselle, jossa oppilas asettaa tavoitteet 9. vuosiluokan työskentelylle ja valttikortit nuoreen aikuisuuteen, on osoittautunut hyväksi työmuodoksi herätellä innokkaaseen opiskeluun lukukauden alussa. Tärkeä oivallus on ollut myös vaatia oppilaita analysoimaan kirjettä sen saavutusta ystävänpäivänä. Aiomme edelleen opinto-ohjaajan kanssa kehittää tätä työtehtävää.”

Oman perheen historia

”Koulu numero 24:n hankkeessa korostettiin, kuinka tärkeää lapsen on tietää perheensä historiaa – jos lapsi ei tiedä historiaansa hän lopettaa myös nykyisyyden havainnoinnin – hän jää ulkopuoliseksi maailmaan.”

Tulevaisuuskuvat

”Ala-Malmin peruskoulu tuli mukaan tulevaisuuskasvatushankkeeseen jo ensimmäisessä vaiheessa, kun Anita Rubin teki väitöskirjatutkimustaan. Oppilaat piirsivät ja kirjoittivat tulevaisuudennäkymiään. Oppilaiden tulevaisuudenkuvat olivat kovin pessimistisiä ja maailman ympäristöuhat oli se asia, jonka nuoret toivat esille. Paljon valoa ei näkynyt oppilaiden tulevaisuustöissä, ne olivat minulle opettajana pelottavan mustia. Positiivisemmän tulevaisuusajattelun toimme mukaan opinto-ohjaajan avulla osaksi ympäristökasvatustyötämme. Oppilaat miettivät mun muassa tulevaisuuden ammatteja ja millaisia ominaisuuksia ja taitoja silloin tarvitaan. 9. vuosiluokan kurssilla kirjoitettu kirje itselle toi konkreettisesti tulevaisuusajattelun lähemmäksi nuorta ja oppilaat oivalsivat, että omaan tulevaisuuteen voi ja pitää vaikuttaa.”

Tulevaisuuspassi

”Englanninkielinen valinnaiskurssini ”Passi tulevaisuuteen” muokkautui vähitellen eri vuosiluokka-asteilla (7–9) tehtävään maantiedon passivihkoon. Kolmen vuoden aikana käymme läpi useita tulevaisuuskasvatuksen aihealueita. Passitehtävät ovat oppilaista innostavia ja tämä on erinomainen tapa seurata maailmantapahtumia ja myös hyvä yhteistyömuoto kotien kanssa.

Passitehtävät rakentuvat seuraaville aihealueille:

- oma luontosuhde
- kauneuden arvostaminen
- suomalainen maisema

- omat kulutus- ja kierrätystottumukset
- kasvu maailmankansalaiseksi
- globalisaatio
- maailman hahmottaminen maantieteellisesti
- oman ja perheen matkustaminen maailmalle
- minä suomalaisena
- minä eurooppalaisena
- minä globaalissa maailmassa
- vuosisadan kehitystavoitteet
- ajankohtaiset tapahtumat maailmalla.

Hyvin yksinkertainen oivallus on, että antaa nuorille aiheen pohdittavaksi ja vaatii mielipiteitä – he löytävät näkökulmia, maailman, joka ei itselle olisi tullut mieleen. Kun rakennetaan tarkoituksenmukaista kokonaisuutta eri töiden avulla, nuori oivaltaa asioita ja uusia yhteyksiä ilman, että opettaja alleviivaa jotain tiettyä näkökulmaa. Jos tällaisiin pohdiskeleviin mielipiteen muodostamistehtäviin ei anna näkökulmia ja vaadi riittävän pitkää esitystä, asia jää kiireisellä nykynuorella kovasti pinnalliseksi. Opettajana on pidettävä kolme vuotta tulevaisuusteema aina mielessä, jotta passivihkotehtävistä muodostuu monipuolinen kokonaisuus.”

Tulevaisuuspihlajan istuttaminen

”Koko koulu kokoontui pihalle tulevaisuuspihlajan istutukseen. Ensin kuuntelimme lasten runoesitystä. Kuin ihmeen kaupalla pihlajamme kasvaa ja kukoistaa. Olemmeko todella saavuttaneet jotain tärkeää ja pysyvää?”

Tulevaisuuspäivä

”Merkittävimmäksi erilliseksi tapahtumaksi nousi tulevaisuuspäivä. Päivän aikana kukin luokka teki omissa tulevaisuuspajoissa lähinnä taidekasvatusta tukevia teemoja. Vähitellen tulevaisuuspäivä tuli osaksi myös koulumme yhteydessä toimivan päiväkodin esiopetuksen oppilaiden ohjelmaa.”

3.3 Tulevaisuuskasvatus koulujen opetussuunnitelmissa

Tulevaisuuskasvatushankkeen suomalaisissa kouluissa tulevaisuuskasvatus on todettu erityisen sopivaksi opetussuunnitelman aihekokonaisuuksia käsiteltäessä. Se

3 Tulevaisuuskasvatuksen määrittelyä

yhdistää aihekokonaisuudet toisiinsa ja antaa niille yhteisen suunnan. Hankekunnista Espoo ja Helsinki sisällyttivät tähän liittyvän linjauksen myös kuntakohtaiseen opetussuunnitelmaan:

“Kaikkien aihekokonaisuuksien yhteisenä kantavana periaatteena on tulevaisuusnäkökulma, jolloin tavoitteena on, että oppilas oppii kehitysvaiheensa edellyttämällä tavalla

- havainnoimaan ja analysoimaan nykyajan ilmiöitä ja toimintaympäristöjä, kohteena oma elämä, kotiseutu, Suomi ja muu maailmaa.
- esittämään perusteltuja käsityksiä tavoiteltavasta tulevaisuudesta.
- pohtimaan oman toimintansa vaikutusta siihen, millaiseksi tulevaisuus muodostuu.
- arvioimaan omaa elämäntapaansa tulevaisuusnäkökulmasta.
- tekemään valintoja ja toimimaan tavoiteltavana pitämänsä tulevaisuuden puolesta.”

(Espoon kaupungin opetussuunnitelma 2004)

”Valtakunnallisesti määritellyt aihekokonaisuudet ovat koulun kasvatus- ja opetustyön keskeisiä painoalueita ja opetustyötä eheyttäviä teemoja. Helsingissä aihekokonaisuudet toteutuvat koulujen

- toimintakulttuurissa- ja rakenteissa
 - oppiaineiden opetuksessa
 - mahdollisina eri oppiaineita yhdistävinä kokonaisuuksina.
- Aihekokonaisuuksien toteuttamista vuosiluokkien 1–9 aikana suunnitellaan yhteistyössä alueen peruskoulujen kanssa sekä mahdollisuuksien mukaan eri yhteistyökumppanien kanssa. Aihekokonaisuuksien toteuttamisessa otetaan huomioon Helsingin sekä erityisesti koulun oman alueen tarjoamat mahdollisuudet ja haasteet. Aihekokonaisuuksien toteuttamisessa painotetaan tulevaisuusnäkökulmaa.”

(Helsingin kaupungin opetussuunnitelmalinjaukset 2003)

Tulevaisuuskasvatuksessa yhdistyy luontevasti seitsemän aihekokonaisuuden keskeisimmät teemat:

- demokratia
- harmonia luonnon, rakennetun ympäristön ja muiden ihmisten kanssa
- hyvinvointi
- innovatiivisuus
- kestävä elintapa
- kestävä kehitys
- omat valinnat
- osallistumis- ja toimintavalmiudet
- mediakriittisyys

- muutoksen hallinta
- tekniikan käyttö
- vastuu
- vuorovaikutus

Tulevaisuuskasvatuksen näkökulma tuo aihekokonaisuuksiin korostuneesti eettisesti kestävästä näkökulman.

1) Ihmisenä kasvaminen

Ihmisellä on oikeus kasvaa itsekseen, mutta ei niin, että hän loukkaa toisten oikeuksia. Tulevaisuuskasvatuksessa korostuu laaja, myös muihin kansoihin ja tuleviin sukupolviin ulottuva yhteisöllisyys. Tässä YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen tunteminen ja pohtiminen on hyvä lähtökohta työskentelylle.

2) Kulttuuri-identiteetti ja kansainvälisyys

Tulevaisuuskasvatuksessa eri kulttuurit nähdään rikkautena. Väkivaltaa ei kuitenkaan hyväksytä eikä maahanmuuttajaproblematiikkaa romantisoida. Sadut ja tarinat ovat hyviä, aitoja ja lapsenkokoisia kosketustapoja vieraisiin kulttuureihin.

Eri kulttuureista pidettäviin teemapäiviin ja päivänavauksiin kannattaa kutsua muun muassa maahanmuuttajien kotiväkeä ja heidän suosittelimiaan asiantuntijoita.

3) Viestintä ja mediataito

Oppilaat oppivat käyttämään viestintälaitteita niin, että he saavat tarvitsemansa tiedon ja pystyvät välittämään toisille tärkeitä viestit. Tulevaisuuskasvatuksessa korostuu median hyöty- ja arvokäyttö ja siten myös kriittisyys.

4) Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys

Tulevaisuuskasvatus on lähtökohdiltaan kansalaiskasvatusta. Tärkeätä on usko demokratiaan, itseen ja tulevaisuuteen. Kasvatuksessa korostetaan vastuullista otetta omaan elämään ja halua ottaa oma potentiaali käyttöön. Kansalaiskasvatus perustuu oikeuteen vaikuttaa, ei vain sopeutumiseen. Vaikuttamisessa omaa etua tärkeämpi on yhteinen etu. Kansalaiset voivat vaikuttaa monin arkisin tavoin, muun muassa ostopäätöksillä, jopa globaaleihin asioihin.

Tulevaisuuskasvatus rohkaisee yrittäjyyteen, omakohtaiseen sitoutumiseen siihen, mitä on ottanut vastuul-

leen. Tämä näkyy sisukkuutena ja yrittävyytenä. Koulutyössä oppilaita ohjataan asettamaan itselleen tavoitteita ja myös arvioimaan, kuinka hyvin ne on saavutettu. Oppilaita ohjataan keksimään rohkeasti luovien menetelmin. Koulussa panostetaan taideaineisiin, ja lisätään luovaa otetta muutoinkin.

Yrittäjä elättää itsensä ammatillaan, ehkä rikastuukin. Tulevaisuuskasvatuksessa korostetaan yrittämisessä vastuuta ja eettisyyttä. Tulevaisuuskasvatus ohjaa tarkastelemaan valintoja myös kriittisenä kuluttajana, ja rohkaisee oppilaita olemaan vaativia asiakkaita.

Käsittelytavan lapsenkokoisuus edellyttää, että vuosiluokilla 1–6 koulussa yrittäjäyys rajautuu oppilaan

- kouluyrittämiseen
- koulunkäynnistä ja oppimisesta vastuunottamiseen
- yrittämiseen
- vaivannäköön.

Jos ja kun kansalaisuus ja yrittäjäyys ajautuvat ristiriitoihin, tulevaisuuskasvatus valitsee yhteisen edun ja yhteiskuntavastuun pikemminkin kuin yrittäjäyteen kuuluvan taloudellisen voiton.

5) Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta

Tulevaisuuskasvatuksessa korostuu sosiaalinen vastuu ja huoli tulevaisuuden hyvinvoinnista. Ympäristösuojelulla on merkittävä itseisarvo, mutta luontoon ei tulevaisuuskasvatuksessa suhtauduta romanttisesti. Ympäristöä ei museoida, vaan sen halutaan kehittyvän kaikille paremmaksi. Ympäristösuojelun uskottavuutta lisää aina, kun vaatimuksiin voidaan liittää aidot kustannuslaskelmat hyödyistä. Ihmislajin halutaan säilyvän. Vaihtoehtoja vertaillaan eri ihmisryhmien kannalta. Tulevaisuuskasvatuksessa ei voida hyväksyä väkivaltaa silloinkaan, kun se perustellaan luonnon puolustamisella.

Globalisaatio on vaikeasti käsiteltävä asia siihen sisältyvien arvoriistiriitojen vuoksi. Muuttuvaa maailmaa on hyvä käsitellä esimerkiksi muuttuvien roolien kautta:

- isänä ja äitinä
- kansalaisena
- eri ammattien edustajana
- kuluttajana

jne. Oppilaita tulee tässäkin suojella aikuisten maailman liian suurilta murheilta.

Vastuutuksen on syytä olla lapsenkokoista: vastuu alkaa omasta pulpetista ja luokasta. Oppilaita opetetaan tekemään arkisia ratkaisuja myös kotona, esimerkiksi keräämään lahjapaperit talteen. Kauhukuvia vältetään. Oppilaita on myös suojeltava liian rajuilta asioilta. Retket kaatopaikalle avartavat näkemyksiä. Liikkeelle lähdetään omasta nyky-ympäristöstä ja sen menneisyydestä.

Aikuisyhteisöltä tulevaisuuskasvatus edellyttää muutosvalmiuksien opettelua ja epävarmuuden sietokyvyn kasvattamista

6) Turvallisuus ja liikenne

Tulevaisuuskasvatuksen arvoja ovat myös turvallisuus ja vapaus liikkua. Tulevaisuuskasvatuksessa kannetaan huolta erityisesti tulevaisuuden turvallisuudesta. Käsiteltävät asiat ovat vaikeita ja oppilaiden turvallisuudentunne tulee säilyttää. Oppilaille pitäisi korostaa, että aikuiset tekevät parhaansa, jotta sodat, katastrofit ja ympäristöonnettomuudet voitaisiin torjua tai ne aiheuttaisivat mahdollisimman vähän tuhoa. Tulevaisuususkoa vahvistaa, kun opettaja esittelee uutisia onnistumisesta. Tulevaisuuskasvatuksessa arvostetaan kasvatusta rauhaan.

Tulevaisuuskasvatuksessa yhteisen prosessin kautta oppilaat löytävät toivotun tulevaisuuden mahdollisuuksia ja heidän halunsa vaikuttaa teoilla omaan ja maailman tulevaisuuteen vahvistuvat.

Liikenteen osalta mielenkiinto suuntautuu ennen muuta tulevaisuuden liikkumismuotoihin.

Tulevaisuuskasvatuksen lapsenkokoisuuden vuoksi turvallisuus on aina lähiturvallisuutta. Pidämme huolta, että kiusaaminen on kiellettyä. Turvallisuus on myös henkistä turvallisuutta. Tämä edellyttää muutosvalmiuksien opettamista oppilaille. Liikkeelle lähdetään esimerkiksi koulukiusaamisen estämisestä.

7) Ihminen ja teknologia

Tulevaisuusajattelu auttaa ymmärtämään, kuinka käyttämämme tavarat on tuotettu ja kuinka teknologiaa käytetään tarkoituksenmukaisesti. Tulevaisuuskasva-

tus tuo tekniikkainnostuksen rinnalla teknologian seurausten pohdintaa.

Tulevaisuuskasvatusprojekti Futures 2002-06

Projektin opetussuunnitelmallisena rakenne-ideana on passi tulevaisuuteen. Passin kerätään suorituksia tulevaisuustaidoissa.

KUVIO 5. Esimerkki tulevaisuuskasvatuksen projektista

4 Tulevaisuuskasvatus ja oppilaat

Tulevaisuuskasvatus haastaa erityisesti miettimään, miten lapset ja nuoret voivat toimia aktiivisissa rooleissa, joissa he oppivat vaikuttamaan vastuullisesti omassa luokassaan ja koulussaan. Avoimuus, yhteisöllinen välittäminen, luottamus oppilaisiin sekä oppilaiden oikeuksien kunnioittaminen ovat tulevaisuusorientoituneen koulun tunnusmerkkejä.

Tulevaisuuskasvatuksen kasvupisteitä ovat aidot ongelmatilanteet. Jos arkisten ongelmatilanteiden ratkaisutavoissa korostuu dialogisuus, kuuntelevuus, neuvottelevuus ja pyrkimys kaikkien osapuolten kannalta kohtuullisen hyvään ratkaisuun, oppilaat oppivat samalla sekä tärkeitä periaatteita että käytännön toimintamalleja tulevaisuutta varten.

Kulosaaren ala-asteella oppilaita pyydettiin kirjoittamaan näkemyksiään tulevaisuudesta ennen ja jälkeen opetustapahtumien. Monista tuotoksista välittyy kuva, että tulevaisuuden pohtiminen tukee vahvasti oppilaiden kasvua.

Ennen tulevaisuuskasvatustyön aloittamista oppilailla oli paljon tulevaisuuteen liittyviä pelkoja ja median kautta välittyneet viestit maalasivat tulevaisuudesta kaoottisen ja uhkaavan:

“Minua pelottaa sodat, väkivalta ja huumekauppiaat. Minä pelkään, että ne lisääntyvät tulevaisuudessa. Tulevaisuudessa aurinko voi räjähtää ja me paistumme kuoliaiksi.” (oppilas)

“Tulevaisuus on kauheaa ja se hirvittää ku vaikka ajattelee, et äiti kuolee ja sillee itekki kuolee. Joskus on opeteltu et tulevaisuutta pitäis ajatella positiivisesti niinku mahdollisuutena, mut se on nii paljo helpompi sanoo ku tehdä.” (oppilas)

Kun tulevaisuutta oli pohdiskeltu yhdessä, harjoiteltu tulevaisuustaitoja ja mietitty tulevaisuustekoja, oppilaiden ajatukset näyttivät muuttuneen ratkaisevasti:

“Yks, mikä tässä projektissa on ollut merkittävää on itseluottamus. Mä uskon nyt omiin kykyihin. On ollut välillä vaikeeta ja sit ku niistä oon selvinnyt, ni tiedän, että mä selviin samanlaisista tulevaisuudessakin.”

“Projektilla on ollut minulle paljon merkitystä. Ennen tulevaisuus oli pelottavaa, mutta nyt en enää tulevaisuutta pelkää.

Tulevaisuus on minulle iloinen ja aurinkoinen asia. Minun ei ole pakko mennä tulevaisuuteen, vaan saan mennä sinne ja haluan mennä tulevaisuuteen, koska meille on tällä projektilla opetettu, että myös minun mielipiteilläni ja ajatuksillani voi olla vaikutusta tulevaisuudelle.”

“Tulevaisuus on meitä varten ja siellä on kaikki mahdollista. Tulevaisuudessa kaikki on paremmin ja minä aion saada paljon hyvää aikaan.”

Hankkeen aikana tuli näkyviin hyvin myös se, että oppilaiden asennoituminen tulevaisuuteen on hieman erilaista eri maissa. Oppilaita ympäröivän yhteiskunnan tilanne ja median kautta välittyvä tieto vaikuttavat lasten ja nuorten ajatuksiin. Esimerkiksi Sotsissa, jossa hankkeen aikana elettiin voimakasta rakentamisen ja yhteiskunnan kohentumisen aikaa, oppilaiden tulevaisuusnäkemykset ja odotukset tulevaisuutta kohtaan olivat alusta alkaen myönteisempiä kuin suomalaisten oppilaiden. Hankkeen aikana heidän ajattelussaan tapahtunut muutos ei ollut yhtä suuri kuin suomalaisten oppilaiden, mutta kuitenkin samansuuntainen.

5 Hankkeen vaikuttavuuden arviointia

Hankkeen työtä arvioitiin osallistuvien itsearviointina sekä kyselyin että teemakirjoituksin. Yleisarvio työn onnistumisesta oli hyvin myönteinen.

Hankkeen onnistumisesta kertoo sekin, että alussa mukaan tulleet koulut yhtä lukuun ottamatta pysyivät työssä loppuun saakka ja matkan varrella uusia mukaan tulijoita oli runsaasti. Uusille tulokkaille ideoihin kiinni pääseminen ei kuitenkaan aina ollut helppoa, sillä ideat olivat syntyneet aiemman, yhteisen oppimisprosessin tuloksena. Toisaalta koska tulevaisuuskasvatuksessa ei ole mitään siinänsä valmista mallia, voi hankkeessa mukana olleiden kokemuksen ja omien ideoiden kautta kuka tahansa lähteä toteuttamaan uutta tulevaisuuskasvatushanketta.

Hanke on ollut epätavallisen pitkä ja siksi myös tarjonnut mahdollisuuden todelliseen pedagogiseen kehittelyyn ja ideoiden syventämiseen. Kuusivuotisen Tulevaisuuskasvatushankkeen aikana on opittu tulevaisuuskasvatusta ja sen menetelmiä. Hanke oli tärkeä ja antoisa mukana olleille oppilaille, opettajille, rehtoreille ja opetusvirastoissa työskenteleville. Se oli kaikille yhteinen oppimismatka. Arvokkaimmaksi saavutukseksi koettiin se, että oppilaiden tulevaisuusajattelun taidot näyttivät kehittyneen ja tulevaisuususkon lisääntyneen. Osallistujien arvion mukaan tulevaisuuskasvatus näyttää voivan vaikuttaa oppilaiden

- itsetuntemukseen
- tunnetaitoihin
- osallistumiseen
- selviytymistaitoihin
- muutoksen hallintaan
- luovuuteen
- sisuun.

Suomalaisissa hankekouluissa tulevaisuuskasvatus on juurtunut erilaisten menetelmien, projektien ja opetussuunnitelmatekstien kautta koulujen toimintakulttuuriin. Eriytyisen hyvin sen todettiin sopivan opetussuunnitelman aihekokonaisuuksien käsittelyyn.

Mielipiteiden vaihto ja yhteiset seminaarit koettiin antoisina ja näkökulmaa avartavina. Vierailut Sotsissa ja kansainvälisten vieraiden kanssa Helsingissä pidetyt yhteiset

seminaarit olivat osallistujien arvion mukaan hyviä. Erityisesti hankkeen alkuvaiheessa venäläisten rehtorien työskentely oli hyvin sitoutunutta. Kuitenkin jossain määrin yhteydenpitoa venäläisiin kouluihin vaikeutti yhteisen kielen puute ja venäläisten koulujen henkilöstön vaihtuvuus. Ruotsalaisten koulujen sekä norjalaisen ja englantilaisen koulun kanssa yhteistyö jäi suhteellisen lyhyeksi. Ruotsissa kansalaiskasvatuksessa opetetaan samoja asioita ja koulut olivat hankkeessa hakemassa uusia eväitä nimenomaan tähän työhön.

Suomalaiset koulut kokivat hyötyneensä eri kuntien välisestä yhteistyöstä paljon. Opettajat tutustuivat toisiin kouluihin ja opettajiin pääkaupunkiseudulla. Vierailut eri koulujen tulevaisuuspäivissä antoivat samalla mahdollisuuden pedagogisiin keskusteluihin. Seminaareissa opettajat ja oppilaat esittelivät ylpeinä tuotoksiaan ja projektejaan. Näyttelyjen kautta saatu konkreettinen havainnollinen tieto jakautui yhteiseksi tiedoksi, jonka varassa kukin koulu jatkoi omia polkujaan uusien virikkeiden varassa. Seminaareissa käydyt pedagogiset keskustelut olivat antoisia ja voisi sanoa jopa harvinaislaatuksia.

Hankkeen loppuvaiheessa kouluilta pyydettiin vapaa-muotoisia kirjoitelmia siitä, millaiseksi hanke oli koettu. Kirjoitelmia toivottiin rehtoreilta, opettajilta ja oppilailta. Kirjoitelmille tehtiin karkea tekstianalyysi, jossa etsittiin kirjoittajille merkittäviä tekijöitä.

Liityntä opetussuunnitelmaan

”Opetussuunnitelmatyössä projekti näkyi sekä työskentelyvaiheessa antaen toiminnalle viitekehyksen että lopputuloksessa. Espoossa vuosiluokkien 7–9 koulun sisältöihin tuli selkeitä tulevaisuuskasvatuksellisia painotuksia.”

”Parhain anti oli se, kun uuden opetussuunnitelman työskentelyssä saimme tulevaisuusnäkökulman koulun toiminta-ajatukseen ja aihekokonaisuuksiin.”

”Helsingin kaupungin opetussuunnitelmalinjaus painotti tulevaisuusnäkökulmaa aihekokonaisuuksissa. Myöhemmin saimme opetuskonsultilta palautteen koulumme aihekokonaisuuksista, että ne olivat yksi parhaimmista koko kaupungissa. Hankkeenkin päättyessä tulevaisuusajattelu elää koulun opetussuunnitelman ja toiminta-ajatuksen kautta. Yhtenäisen peruskoulun suunnittelussa yläasteen kanssa saimme myös yläkoulun opettajia hieman mukaan.”

Konkreettisen mallin innostavuus

“Kohokohtana oli eurooppalaisen tulevaisuuskasvatuksen tutkijan David Hicksin tapaaminen Boltonissa. Siellä myös näimme, kuinka tulevaisuuskasvatus ja -ajattelu olivat tulleet osaksi koulun toiminta-ajatusta ja opetussuunnitelmaa Smith-hills School -koulussa. Ruotsalaisten Katrineholmin koulujen opettajien ja rehtorien kanssa totesimme, että kansalaisuuskasvatuksessa he olivat käsitelleet monia samanlaisia aiheita kuin me.”

Omat menetelmä- ja toimintakulttuuri-ideat

“Olemme pyrkineet ja osin onnistuneekin vahvistamaan oppilaiden osallistumista tulevaisuuden tekemiseen koulutasolla erilaisin teemapäivin ja antamalla oppilaille vaikutusmahdollisuuksia (pihan varustaminen, oppilasparlamentti, oppilaskunta, välituntileikkivälineiden hankinta, pihaistutukset).”

Tulevaisuusajattelun hahmottelua

“Keskeinen ajatus tulevaisuusprojektissamme on ollut perusajatus siitä, että jokainen oppilas ymmärtäisi, että kaikki tehdyt teot ovat tekoja tulevaisuuteen. Kaikki valinnat ovat tulevaisuusvalintoja.”

Yksintekemisestä yhteistyöhön

“Sitoutuminen on vaatinut yhteistyötä sekä työparien ja tiimien muodostamista. Tulevaisuuskasvatus on ollut koko koulun kannalta oppiaineita yhdistävä teema.”

Tulevaisuuskasvatuksen arvo

“Hankkeessa on ollut tärkeää perusajatus orientoitumisesta kohti tulevaisuutta. Maailman tapahtumat saattavat tuntua pelottaviltakin, mutta varmuus siitä, että asioista kannattaa ja on syytä pohtia avoimesti yhdessä oppilaiden kanssa luo turvallista asennetta elämään ja tulevaisuuteen. Ilman menneisyyttä ei myöskään ole tulevaisuutta. Tästä syytä olemme sitoneet menneisyydestä ideoita ammentavan Suomen Tammi-teeman myös tulevaisuuden rakentamisen pohjaksi. Meidän mielestämme on tärkeää ymmärtää omaa menneisyyttä, kulttuuria ja erilaisuutta jotta voisi ymmärtää tulevaisuutta.”

“Olen kokenut Tulevaisuuskasvatusprojektissa mukanaolon merkitykselliseksi ja hyödylliseksi sekä oman työni että kouluni kannalta monella tapaa. Tulevaisuuskasvatus on niin lähellä sanan varsinaisessa merkityksessä koulun perustyötä. Tulevaisuuden tutkimukseen tutustumien on antanut välineitä ja ajatuksellisen viitekehyksen koko koulun toimintaa ajatellen.”

6 Kymmenen hyvää neuvoa

Kuuden hankevuoden kokemukset voidaan tiivistää seuraaviksi hyviksi neuvoiksi seuraaville tulevaisuuskasvatuksen kehittämistä innostuville:

- 1) *Perehtykää* avoimin mielin eri puolilla maailmaa syntyneisiin tulevaisuuskasvatushankkeisiin. Tyhjästä ei tarvitse lähteä liikkeelle. Kutsukaa hankkeenne tueksi tulevaisuudentutkimuksen asiantuntijoita. Tiivistäkää oma näkemyksenne: mikä tekee tulevaisuuskasvatuksesta nimenomaan tulevaisuuskasvatusta.
- 2) *Käynnistäkää* hanke yhdessä oppimisen periaatteella. Tutkikaa teoriaa ja kokeilkaa erilaisia menetelmiä ja tehtäviä.
- 3) *Järjestäkää* säännöllisesti yhteisiä työseminaareja, joissa tankkaatte osallistujiin intoa ja uskoa ideaan. Esitelkää konkreetteja ideoitanne. Keskustelkaa ja tehkää yhteistyötä.
- 4) *Dokumentoikaa* työtä. Ottakaa valokuvia, videoita. Kootkaa tehtäviä omiin kansioihin. Pitäkää hankkeesta lokikirjaa.
- 5) *Kytkekää* tulevaisuuskasvatus koulun muihin hankkeisiin. Koulussa on krooninen aikapula. Järjestäkää tulevaisuuskasvatukselle virallinen status ja varatkaa sille aikaa opetusohjelmassa ja opettajien työpäivässä.
- 6) *Organisoitukaa* mutta kevyesti. Hankkeelle tarvitaan ohjausryhmä. Pyrkikää saamaan hankkeeseen mukaan mahdollisimman monia eri tahoja. Kuhunkin kouluun kannattaa perustaa oma hankeryhmä.
- 7) *Levittäkää* ideaa kouluissa vapaaehtoisuuteen pohjautuen. Käyttäkää tiimejä hyödyksenne. Luokaa monipuolisia ja eritasoisia mahdollisuuksia tulla mukaan yksinkertaisista tehtävistä laajoihin projekteihin.
- 8) *Pitäkää* hanke hengissä monipuolisella toiminnalla: yhteisiä seminaareja, opintokäyntejä, tutustumista toisiin hankekouluihin, illanviettoja, luentoja, messuja...

- 9) *Suhtautukaa* uusien hankekoulujen sitouttamisongelmiin vakavasti. Laatikaa erillinen ohjelma ideoiden leviättämistä varten.
- 10) *Pyrkikää* sisällyttämään tulevaisuuskasvatusta palvelevia ideoita koulujen pysyviin rakenteisiin ja toimintatapoihin.

Hyvää tulevaisuusmatkaa!